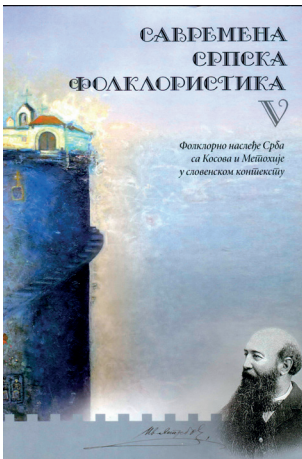

Приказ

Српска фолклорна баштина Косова и Метохије

Савремена српска фолклористика V. Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту. Ур. Валентина Питулић, Бошко Сувајџић, Бранко Златковић, Дејан Ристић. Београд, Нови Сад, Призрен: Удружење фолклориста Србије, Матица српска, Богословија Светог Кирила и Методија, 2018, 478 стр.

Студије садржане у зборнику *Савремена српска фолклористика V*, њих двадесет и шест, настале су као резултат рада међународног научног скупа одржаног у Призрену и Великој Хочи, 12. и 13. октобра 2017. године, у организацији Удружења фолклориста Србије, Богословије Светог Кирила и Методија и Филозофског факултета у Приштини. Скуп је био посвећен фолклорном наслеђу Срба с Косова и Метохије у словенском контексту, отуда је ово и главна тема зборника. Широко постављена тема профилисана је кроз неколико подтема – рад Ивана Степановича Јастребова, народне умотворине Срба с Косова и Метохије, савремена фолклористика,

духовна и материјална култура Косова и Метохије. Наведена тематска поља свестрано су осветљена у конкретним поставкама у студијама истраживача различитих усмерења (историчари књижевности, етнологи, (етно)лингвисти, етномузиколози, фолклористи). Методолошки добро утемељене, засноване на начелима интердисциплинарности, базиране на објављеној, рукописној и теренској грађи, студије су српску фолклорну баштину Косова и Метохије осветлиле с различитих аспеката. У зборнику су груписане у три тематске целине.

Допринос Ивана Степановича Јастребова фолклористици, његов сакупљачки рад и вредне збирке које је оставио свестрано су сагледане у неколико студија првог тематског блока. Мирјана Закић анализира Јастребовљеве записе лазаричких песама у кругу варијаната забележених на истом подручју (призренски крај) у теренским истраживањима у 20. и 21. веку. Поређењем структурних одлика песама и њиховим читањем у вези с етапама обреда који прате, аутор-

ка указује на велику подударност записа у широком дијахронијском луку која сведочи о континуитету лазаричког певања (*Лазаричке песме у етнографској студији Ивана Степановича Јастребова Обичаји и песме Срба у Турској*, 11–24). Фонетске карактеристике ових песама, а поводом њих и језичке одлике Јастребовљевог дела, као и аутентичност његових записа, испитује Миодраг Јовановић. Поређењем Јастребовљевих записа лазаричких песама и дијалекатских одлика крајева у којима су песме настале, аутор закључује да Јастребов није увек доследно записивао локални говор, те да се у његовим записима уочава мешавина различитих дијалекатских типова (*О фонетским карактеристикама лазаричких пјесама у књизи Обичаји и пјесни турецкихъ Сербовъ Ивана Степановича Јастребова*, 25–43). Лирске песме Јастребовљевог корпуса Бошко Сувајџић сагледава у контексту варијантних кругова Вукових збирки и *Ерлангенског рукописа*. Аутор уочава генетичке везе, указује на дубине фолклорног памћења и могуће путеве преношења мотива и сижеа. Јастребовљеве податке о контексту извођења појединих песама Сувајџић користи како би преиспитао поетичке и жанровске одлике варијаната садржаних у другим анализираним збиркама (*Лирске песме у записима Ивана Степановича Јастребова према Ерлангенском рукопису и Вуковим збиркама*, 59–72). Указујући на различите фолклорне слојеве грађе коју доноси Јастребов, Валентина Питулић нарочиту пажњу посвећује хришћанским симболима. Анализирајући фолклорне текстове у вези с етнографским подацима и описима обредно-обичајног контекста које даје Јастребов, ауторка разматра хришћанске мотиве у лирици. У њеном интерпретативном фокусу су слава и здравице које је прате, коледарске песме, улоге светаца у овим жанровима, веза обредних песама с хришћанским календаром, каталози манастира и сижеи о зидању манастира (*Хришћански симболи у записима Ивана Степановича Јастребова*, 45–57). Тематски блок зборника посвећен Јастребову затвара студија Веселке Тончеве у којој се Јастребовљеви записи о Горанцима дијахронијски посматрају. Његова сведочанства о језику, религији и свакодневном животу (миграције, печалба, занатство, обичајно-обредни комплекс) Горанаца Тончева анализира у вези с историјским изворима, каснијим подацима и истраживањима ове етничке групе (*Гораните в иследованията на И. С. Јастребов*, 73–86).

Различити аспекти духовне и материјалне традицијске културе Срба на Косову и Метохији испитују се у радовима који чине другу целину овог зборника. Празновање славе на Косову и Метохији, једног од кључних феномена духовне културе српског народа, предмет је чланка Бојана Јовановића. Он разматра фолклорне жанрове који су део обичајног комплекса везаног за прослављање свеца заштитни-

ка, реконструише обредна правила и трага за њиховим регионалним специфичностима. Анализирајући мотив славе у различитим фолклорним записима, аутор настоји да реконструише њихов идејни слој и осветли хришћанску етику на којој почивају (*Крсна слава на Косову и Метохији*, 89–99). Женске обредне поворке на Косову и Метохији, калинарке и нарочито лазарице, чине значајан аспект духовне културе овог поднебља који испитује Весна Марјановић. Традирање и континуитет лазаричких опхода посматрају се у односу на замрлост калинарских поворки, а ауторка посебну пажњу посвећује разлозима који су утицали на овакво селективно преношење једних и губљење других обичаја. Антрополошко-културолошким приступом указује се и на промену функције лазаричких опхода – од обредне ка етнички интегративној (*Све може да пропадне али обичај не сме: женске обредне поворке у културном наслеђу Косова и Метохије*, 101–119).

Духовна култура Косова и Метохије разматра се и у радовима посвећеним језичкој слици призренског човека и традиционалном музицирању. Лингвокултурне специфичности призренског говора, с посебним освртом на уобличење концепта 'човек' на размеђу 19. и 20. века, разматрају се у раду Тање Милосављевић. Истраживање је засновано на лексичком корпусу који доноси Димитрије Чемериќић у својој *Збирци речи из Призрена*. Иако се бави језичком концептуализацијом човека с биолошког, психолошког и социјалног аспекта, ауторка, будући првенствено семиотички оријентисана, анализира и остале кодове традицијске културе. Отуда је ова студија допринос не само дијалектолошким него и антрополошким и етнолошким студијама (*Језичка слика призренског човека с краја XIX и почетка XX века*, 175–193). Сагледавајући корпус традиционалне музике Косова и Метохије, сакупљен педесетих и шездесетих година прошлог века, у контексту методологије теренског рада, научних политика, али и могућности за даља истраживања (примењена и дигитална хуманистика), Данка Лајић Михајловић и Јелена Јовановић даће допринос како теоријским и методолошким поставкама етномузикологије тако и историјату ове научне дисциплине. У раду се теренско истраживање посматра у оновременом друштвеном контексту, преиспитује се његова условљеност доминантним идеолошким програмима, специфичностима саме музичке продукције, као и његов утицај на културно наслеђе (*Снимци традиционалне музике Косова и Метохије из архива Музиколошког института САНУ: теренско истраживање у служби науке и културе*, 195–213).

Материјална култура приказана је преко културе одевања, којој су посвећене две студије. Мирјана Менковић на основу грађе Христифора Црниловића, анализира културу одевања у Призрену и његовој околини на прелазу из 19. у 20. век, с посебним освртом на развој жен-

ског грађанског костима. Указујући на културне и економске везе Призрена са Скадром, ауторка говори о транзитној улози Призрена у модној размени, анализира одевање трију професионалних група, утицаје једне на другу, прожимања и различите стилизације одевних предмета, а посебну пажњу поклања димијама и џубету (*Етнографски приступ у проучавању културе одевања (збирка Христифора Црниловића – један поглед на развој традиционалне културе одевања у Србији у 19. и почетком 20. века)*, 121–135). Призренско џубе које је Музеју Српске православне цркве поконио Радослав Грујић предмет је анализе Биљане Цинцар Костић. Након краћег осврта на Грујићев научно-истраживачки рад, ауторка даје кратак преглед грађанске ношње у 19. и почетком 20. века у ослобођеној Србији и територијама које су још под Турском, с нарочитим освртом на призренску ношњу. Отуда се џубе, које је примарни предмет истраживања, смешта у шире културно-историјске али и типолошке оквире (невестињско џубе), на чијем фону се разматрају његове одлике (*Једно призренско џубе из Музеја Српске православне цркве у Београду*, 137–148). Материјалну културу Старе Србије с размеђа 19. и 20. века, представљену на фотографијама руских истраживача, свестрано разматра Аљона Михајловна на фону оновремених културно-политичких дешавања. Мало познате фотографије се посматрају у вези са заинтересованошћу руске јавности за решавање османског питања и ишчитавају се из доминантних оновремених писаних и усмених наратива у чијем средишту је питање Старе Србије. Испитују се и процеси формирања сакралне географије и успостављања културе сећања (*Монохромни облици Старе Србије у фотографијама с краја 19. и почетка 20. века из руских архива и часописа*, 149–173). Зона Мркаљ дијахронијски (у последњих педесет година) анализира заступљеност духовне и материјалне културе Косова и Метохије у наставним програмима за предмет Српски језик и књижевност и уџбеницима. Ауторка критички преиспитује поједина решења, а оријентишући се према савременим захтевима наставе и водећим дидактичким начелима, указује на могуће међупредметне корелације којима би се ученицима приближила и свестрано осветлила косовскометохијска баштина (*Духовна и материјална култура Косова и Метохије у српским школама*, 215–226).

Трећи тематски блок зборника нешто је хетерогенији од прва два. Обухвата студије у којима се косовскометохијска фолклорна традиција разматра у ширем фолклорном контексту, у односу усмено – писано, а у њему се излажу и резултати савремених теренских истраживања. Андреј Мороз са стилско-формалног аспекта и аспекта народне побожности анализира говор светих у легендама. Уочава да се он и формално и садржински разликује од говора људи – почи-

ва на алегорији, парадоксу, укида разлику означитељ : означено, неретко је неразумљив или несхватљив људима. Отуда се закључује да се он приближава ритуално-магијском говору и да битно учествује у обликовању типског лика свеца као натприродног бића (*Что и как говорят святые в народных легендах*, 229–239). Бранко Златковић анализира предање о Карађорђевој рођењу, забележено на самом почетку 20. века на Косову, у кругу варијаната осталих народних прича о рођењу овог јунака, али и у вези с интернационалним мотивом рођења хероја. Указујући на алегоријски сан Карађорђевој мајке као специфичност варијанте, те њену развијеност и заокруженост, испитујући могуће утицаје, аутор ово предање узима као сведочанство о довршеном процесу формирања Вождовог култа (*Једно предање о Карађорђевој рођењу забележено на Косову*, 241–250). Метафизичка и есхатолошка мотивација пада српског царства у *Јаничаровим успоменама* разматрају се у раду Соње Петровић и Дејана Илића. Прича о паду царства посматра се на фону приче о славним прецима, указује се на однос ове епизоде према целини дела, а нарочита пажња посвећена је мотивима греха, Божје казне и покајања. Будући да је Константиново казивање умногоме засновано на усменој традицији, аутори истичу и мотивске паралеле с фолклорним делима, првенствено с варијантама забележеним на Косову и Метохији у којима се тематизују кривица и грешност цара Душана (*О Божјој казни због грехова наших: прича о паду српског царства у делу Константина Михаиловића из Островице*, 301–317). Законодавна делатност цара Душана у фокусу је рада Марије Бјелице. У контексту сачуваних преписа *Душановог законика* она анализира књижевне особености преписа насталог у Призрену крајем 14. или почетком 15. века. Указује на бурну историју рукописа, а разматра и аутобиографске деонице текста *Законика* (*Призренски препис Душановог законика*, 319–326). У чланку Ирине Арсић систематски се прате и разматрају закључци Мирослава Пантића о уделу и утицајима традиције о Косовском боју у дубровачкој књижевности. Ауторка ће проширити временски распон Пантићевих истраживања, па ће у стваралаштву дубровачких писаца друге половине 19. века наћи друкчије одјеке косовске традиције којима ће допунити Пантићева запажања (*Књижевни историчар Мирослав Пантић о косовској традицији у старој дубровачкој књижевности*, 327–336).

Резултати савремених теренских истраживања узимају се као интерпретативна основа двеју студија. Уз осврт на улогу духовног сродства у традицијској култури Срба, Марија Миљковић прати комплексне односе који се успостављају међу духовним сродницима на корпусу епских и приповедних песама забележених на Косову и Метохији, али и на основу савремене теренске грађе. Нарочита пажња посвећена је моти-

вима кршења кодекса духовног сродства и казни које их прате. Ауторка истиче да је улога духовног сродства у савременом контексту донекле измењена, пре свега у погледу мотивације за његово склапање. Оно углавном делује као ритуално-магијско средство уклањања одређених здравствених проблема (*Духовно сродство у народној традицији Срба на Косову и Метохији*, 283–300). Народна религија, приче о сновима и њима легитимисано успостављање сакралне топографије кроз подизање/обнову заветних крстова испитују се на основу теренске грађе у раду Смиљане Ђорђевић Белић. Поређењем теренских резултата с етнографским изворима, ауторка дијахронијски прати мене ритуалне праксе везане за заветне крстове и испитује узроке промена. Она анализира структурне и семантичке одлике наратива о сновима, издваја њихове сижејне моделе и посматра их на фону других фолклорних жанрова (*Приче о сновима и сакрална топографија Тимока*, 251–282).

Народне умотворине с Косова и Метохије у неколико радова посматрају се у склопу путописа. Гиљфердингово *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији* Славица Гароња Радованац посматра првенствено као сведочанство о стању усмене традиције на Косову и Метохији средином 19. века и отуда испитује на који начин су фолклорни наративи укључени у структуру овог дела. Посебну пажњу посвећује причи о Урошевом убиству која се излаже у склопу описа Неродимља и њеном кључном мотиву убиства у лову, те различитим прозним записима традиције о Косовској бици (*Српска усмена традиција на Косову и Метохији у путопису Александра Гиљфердинга*, 337–356). Корпус фолклорне грађе (лирске песме, приповетке, кратки говорни облици, културноисторијска предања) коју доноси Бранислав Нушић у свом мемоарско-путописном делу *Косово, опис земље и народа* свестрано је представљен у раду Снежане Самарџије. Ауторка ће анализирати и Нушићев однос према фолклорној грађи (методологија, избор варијаната, функција фолклорних наратива), а његово дело посматраће не само с књижевноисторијског него и с етнографског и антрополошког становишта (*Нушићево Косово*, 357–379). Фолклорни елементи путописно-репортерске прозе Григорија Божовића разматрају се у две студије. Драгиша Бојовић упућује на фолклорне записе у Божовићевом делу и, пратећи податке које је писац оставио о фолклорној грађи, трага за његовим певачима. Портрети колашинских, македонских, иноверних певача и певачица које аутор реконструише, представљају допринос познавању извођачког контекста и процеса певавања песме. У овој студији дискутује се и о Божовићевом поимању фолклора и његовом односу према сакупљачком раду (*Певачи Григорија Божовића*, 381–402). Кристина Митић разматра различите аспекте слике Другог у фолклорним, етнографским деоницама Божовићеве путописне прозе. Пажња

ауторке усмерена је на начине излагања иноверног фолклора, као и на трагање за сличностима и разликама у фолклорним традицијама различитих конфесионалних и етничких заједница Косова и Метохије почетком 20. века (*Иновјерни фолклор у путописно-репортерском стваралаштву Григорија Божовића*, 403–411).

Однос усмено – писано тематизује се у две студије у којима се анализирају удео и функција фолклорних елемената у делима савремене књижевности. Након осврта на жанровско одређење усмене клетве и њене поетичке одлике, Александра Попин испитује улогу клетве у савременој поезији о Косову (песме Александра Секулића, Раше Перића, Милана Комненића, Ратка Поповића), при чему је њена пажња нарочито усмерена на процесе трансформације клетве кнеза Лазара. Кнежева клетва посматра се као једна од кључних митема традицијског наратива о Косовској бици, па се ауторка бави питањима културног памћења и реактуализације традиције (*Не кунем ал ми срце клетву казује (клетва у савременој поезији о Косову)*, 413–422). Миодраг Матицки анализира прозно стваралаштво Јанка Вујиновића. Трагајући за интертекстуалним везама које се успостављају у романима овог писца, аутор ће позиционирати Вујиновића у књижевноисторијски контекст српске књижевности. Нарочито ће се задржати на Вујиновићевом есејистичком наративном поступку. Опус овог ствараоца разматра се у вези с емигрантским дискурсом и фолклорним наслеђем које се у њему преображава (*Фолклорне основе савременог српског романа: Јанко Вујиновић*, 423–431).

Зборник затвара пригодни текст Драгана Хамовића *Објашњење Призрена* (435–439), који као лирски извештај о научном скупу који је изнедрио овај зборник, али и о косовскометохијским искушењима, сведочи о трајању српске косовскометохијске баштине. Овај текст прате извештај о упокојењу Ивана Степановича Јастребова и факсимил овог документа, фотографије с научног скупа, те именски и географски регистар.

Јастребовљев фолклористички и културни рад, духовна и материјална култура Косова и Метохије, народне умотворине овог краја, те савремени фолклор сагледани су с бројних аспеката у оквиру овог зборника. Различита методолошка усмерења показала су виталност, огромну слојевитост, идејно и естетско богатство српске народне културе ових простора, истакнуте су њене специфичности, али и суштинска припадност целини српске (и словенске) културе.

МА Дејан Илић

Институт за књижевност и уметност, Београд

Е-пошта: dejan.ikum@gmail.com

Примљено: 15. 10. 2019.

Прихваћено: 30. 10. 2019.